

DR. LADISLAV PATOČKA:
ÚKOL STÁTU V PROGRAMU HOSPODÁŘSKY
EXPANSIVNÍM.

V proslovu k sněmovnám o svých osmdesátých narozeninách opakoval v jádře pan president republiky (hospodářsky) programaticky slova, která pronesl již památného jubilejního 28. října 1928: „Soutěž na světovém trhu nutí naše hospodářství k světovosti; potřebujeme nejen světové politiky, nýbrž i světového zemědělství, světového průmyslu, světových bank. Důležitost hospodářského a finančního vývoje, rostoucí hospodářská mezistátnost znamená požadavek soustavné a promyšlené politiky obchodní. Naši obchodní politici musí se podařit, co se podařilo naší politice zahraniční, musíme republiku vkloubit v hospodářskou a finanční organizaci světovou”. Slova ta neztratila po dvou letech nic ze své svěžesti, ba za dnešních zkušeností zdají se ještě aktuálnější, jistě i proto, že tak málo přidržovali jsme se jejich programu. Tendence k světovosti zůstala teoretickou, snad že v hospodářském prostředí nevyzuli jsme se ještě z cizí patronace (Vídň, Hamburku atd.), na niž jsme denně upozorňováni; přímé spojení má pro nás příliš mnoho nebezpečí rizika a byť jinak bylo nám snadno vyrovnati se ve všem podmínkám světového trhu, zpožďujeme se vlastní účastí a starost o odbyt přenecháváme cizím prostředníkům.

Nelze dosud dosti dobře obviňovati náš hospodářský vývoj, že nedal vznik u nás typu samostatného exportéra; před válkou všechno úsilí u nás koncentrovalo se na výrobě a této okolnosti musíme dnes mnoho děkovati. Sílicí průmysl neměl ovšem možnost zabývat se i problémy odbytovými, zvláště když bylo patrné, že by tím trpěla výrobní organizace; nabízené prostřednictví bylo dokonce vítáno, neboť výrobce zbavovalo tolika starostí, jež zahraniční obchod jinak přináší. Bezpečný byl pro něho vnitřní trh, ostatně pečlivě regulovaný a bez rizika i obchod s komisionáři, jichž jistě přehnaný zisk byl starostmi o odbyt a finanční úhradu zboží plně oprávněn. Tu i tam byl sice diktát Vídň nebo Hamburku nepohodlný, byl to však zjev poměrně sporadický a náš výrobce mu přivykl; byl pevně přesvědčen, že příčinou jsou tu otřesy světového trhu, proti nimž těžko se brániti. Mnozí sice chápali, že situace bude stále obtížnější, že cizí prostředníci budou sloužiti potud, pokud nebude domácího zboží (na př. v Německu), varovali, ale nadarmo, protože těžko plouti proti proudu. K typu samostatného vývozce došlo se u nás značnou oklikou (v industriální oblasti jablonecké vývozem zboží po způsobu trhovců do ciziny) a jaký div, že export sám považován za mimořádný obchod vyžadující mimořádných kvalit. Ostatně jistě tu působila mnoho i netečnost státní správy vůči problému tak palčivému; nemohla býti samostatnému vývozci oporou, neměla proto ani nutné předpoklady. Vzhledem k značnému vlivu Vídň, myslím, že by se nebyla ani odhodlala pomáhati k osamostatnění těm, kteří začali revoltovati. Podpora byla ostatně velmi krotká a do značné míry i ilusorní; v Cařihradě prý velmi účinně pracovala rakouská obchodní komora a levantské konsuláty byly vždy obsazovány prvotřídními silami, tak že jejich činnost došla pochvaly i v cizích státech. Všude jinde vývozce byl nucen postupovati na vlastní pěst, ale při tuhém náporu daleko zkušenější zahraniční konkurence vzdal se toho brzo. Levantu měla obsazenu Vídeň, tu byl každý pokus marný, jinde pak samostatné kroky znamenaly i ztrátu. Za války starostí o zahraniční obchod přirozeně nebylo.

V poválečné době vyrostla náhle taková řada úkolů, že přípravy nutně nedostačovaly; v prudkém shonu a chvatu a hlavně za příznivých podmínek valutárních, vyrostlo nám náhle tolik exportérů, že to byl zjev až překvapující. Tajemný nimbos výlučnosti exportu se rozplynul a zdálo se, že nic není snazší, jen chtít a už bylo možno vyvážet. Bude úkolem historie hospodářského vývoje našeho, aby detailně vysledovala všechny klikaté cesty, jimiž se export bral; vedlo by příliš daleko, kdybychom sami měli vysvětlovati všechny příčiny krutého zklamání, k němuž došlo. Samostatné podnikání ve vývozu omezeno zase na příležitostné chvíle a na přesně ohraničené okrsky, kde se opíralo o tradici.

Jedno bych však přece rád, jak náleží, vyzdvihl. Je přirozeno, že tak mimořádné poměry, jaké nastaly v několika letech po příměří, nebyly valně příznivé budování solidních základů pro zakotvení na mezinárodních trzích; doba byla více než nejistá, změny přicházely náhle a prudce jako přívaly a znalcům hospodářského života v cizině bylo jasno, že hospodářský vývoj je na přelomu a že „světová revoluce“ přechází v krev hospodářského života. Kompetentní kruhy vládní dobře cítily i zodpovědnost po této stránce; vynaložilo se velmi mnoho ušlechtilého úsilí, aby porozuměno bylo duchu krise a aby následky byly vhodně paralisovány. Zdály se až směšné nesčetné komise, které britským vývozcům měly vrátiti správnou orientaci ve vývoji a na trzích a zachovati jich supremaci; služba ve prospěch a na podporu obchodu byla reorganisována, veřejná kontrola bděla nad její intenzitou a nikdo se nerozkakoval, aby upozornil na její omyly a chyby.

Velká Británie nebyla tu konečně osamocena; téměř všechny státy pochopily, že pro zahraniční obchod nutno něco konati a nějaké oběti mu přiněsti. Kategorickým příkazem bylo zajistiti si v čas pevnou posici na světových odbytištích; dařilo se to i proti nám, neboť vývoz náš sám o sobě vlastními zkušenostmi hodně zkrušený, neměl dosti síly, aby se ubránil a dnes už odhadovati škody z tehdejší liknavosti bylo by, podle mého názoru, předčasné.

V prvních dobách docházelo totiž k nesmělým náběhům raditi československým výrobcům, aby se osamostatnili po stránce vývozní; předpokládalo se, že není přílišný rozdíl mezi obchodem vnitřním a zahraničním. Z důvěřivosti však vplynuly značné škody a těžko dali by se dnes po zkušenostech z r. 1922—24 přemluvití výrobci, aby poznovu zkusili štěstí vlastním vývozem. Cizina byla vůči nim neúprosná a sami nenalezli nikde opory; přes všechnu shovívavost, kterou mám vůči nim a přes pochopení situace, která tehdy byla, musím dáti za pravdu těm, kteří vinu svalují na vývozce samotné. Ucházeli se o ochranu teprve tehdy, kdy bylo nejhůře; jejich povinností bylo zjistiti hned na počátku, že jí vůbec není a mohli býti ušetřeni nejen zklamání, ale i ztrát.

II.

Není třeba pochybovati o tom, že hospodářský vývoj je nejzdravější, je-li zásah státní moci omezen vždy jen na nejnnutnější. Prospívá-li reglementace na jedné straně, může na druhé škoditi a v celé řadě případů jasně se ukázalo, že ruka vlády nebývá vždy šťastná a že přirozený vývoj nejspíše ještě nevhodně porušuje. To konečně také proto, že k zásahům docházelo po studiu celé řady eventualit a na konec zásah sám přišel pozdě. Připomeneme-li si však naši situaci hospodářskou a zvláště jak systematicky jsme vytlačováni ať pod tou či onou záminkou se světových odbytišť, přece jen měli bychom faktu tomu věnovati více soustavné péče, byť třeba ne hned tolik, co národové druzí. Ministr zahraničních věcí Dr. Edvard Beneš řekl k shromáždění studentů a vysokých hostů při otevření Vysoké školy obchodní v roce 1920: »Naše hospodářská politika musí býti expansivní«. To byl program, z něhož za deset let mohlo býti leccos splněno; zatím však rozsah oblastí našeho přímého vývozu se zmenšil, na všech trzích jsme tísňeni a minulého roku dokonce hrozilo nebezpečí, že naše obchodní bilance skončí pasivem.

Pan prezident republiky v roce 1928 označil hlavní nedostatky pojmem světovosti, světového formátu, jehož jsme po stránce hospodářské nedorostli. Ukázal na př. potřebu světovosti našich bank a nesporně měl při tom na mysli jejich funkci v podpoře zahraničního obchodu a ostatní, jež s tím už přirozeně souvisí. Nedostatkem tím jsme na světových trzích ve velké nevýhodě, poněvadž celý náš vývoz je při tom do všech podrobností kontrolován cizími peněžními ústavy a co to znamená, dovede plně posouditi pouze ten, kdo pocítil ztrátu z tohoto prostřednictví a naši bezmocnost vůči převaze cizí. Je absolutně vyloučeno dělati expansivní politiku hospodářskou, bude-li chyběti tento úhelný kámen. V tom směru snad nejen Itálie, ale i Jugoslávci dovedli zjednati svým vystěhovalcům oporu, jen vyspělý průmysl český a jeho kvalitně uznávané výrobky musí dopustiti finanční patronanci cizí; že za těžkých ztrát pro nás, zbytečno snad připojovati. Při všech opatřeních, která mohou býti

učiněna a klienta zdánlivě zajišťovati, přece bezpečí jejich obchodních styků s trhem není toho druhu, jako u banky domácí, která se zájmem své klientely musí se po této stránce úplně stotožniti. A jak to již u celé řady obdobných případů bývá, volí náš vývozce z pohodlí většinou banku německou, ač přiznám, že pracují nesvědomitěji a také nebezpečněji. Připočteme-li k tomu vývoz do Německa, ztěží bychom se dopočítali toho vysokého procenta našeho vývozu, které Němci kontrolují; při tom jsou a ještě více budou našimi hlavními konkurenty všemi expansivními směry. Německo ochuzené o kolonie, bez hospodářské konfirmity se světem (až ovšem na státy severské) po čtyři roky bylo nuceno za zvláště těžkých podmínek získati znovu stará a hlavně objevovati nová odbytiště pro své zboží. Měli však program a dovedli mu přinést oběti, a dnes už nutno jen obdivovati výsledky té houževnaté práce po desíti létech. Soupeř je pro nás tím nebezpečnější, že v následující době těžko jej budeme dohánět, vzhledem k omeškání v prvním desetiletí.

Jakmile Velká Británie pocítila depresi ve svém zahraničním obchodě, v souhlasu se zkušenostmi dala jí studovati nečetným, ale v každém směru spolehlivým komisím; jejich dobrozdání a hlavně rady, jak depresi odstraniti, byly té váhy, že v obou sněmovnách nikdo neodvážil se je bráti v pochybu. Mají sice i ve Velké Británii hospodářské problémy, které jsou politickými par excellence, ale i o těch šetření svěřeno bylo komisím odborníků. Nevím, že by bylo stížností do jejich složení, nepoukazovalo se ani v oposici na politické přesvědčení jejich členů, neboť ve Velké Británii asi úcta k odbornosti je mnohem vyšší, než podezření ze stranické zaujatosti. Vláda tam ostatně byla vždy dosti opatrná, aby volila znalce po každé jiné a tím vyhnula se všem předhůzkám; problémy studují se tam ve veřejnosti ostatně s takovou důkladností, že vláda nikdy nebyla v rozpacích koho má jmenovati znalcem a byla i dosti ohleduplná vůči veřejnosti, aby si nenaříkala na nedostatek výběru. Stejným způsobem shromažďoval v oboru hospodářské politiky materiál Herbert Hoover a možno říci s nemenším úspěchem; víme mnoho o potížích, které si mohou dělati politické strany v USA při projednávání určitých věcí, nikdy však jsme nečetli, že odborná práce několikačlenných komisí by byla zlehčována. Vždy naopak vděčně bylo uznáváno, že práce komisí vykonána byla včas, takže zásah zákonodárných sborů vždy mohl býti účinný. U nás dle německého vzoru došlo k aktivování t. zv. Poradního sboru pro otázky hospodářské, který formou takřka parlamentní má nahraditi jednotlivé komise systému anglosaského a v stále kontinuitě své práce má býti v odborných otázkách vždy k dispozici Národnímu shromáždění. V pravdě hospodářský parlament mohl by velmi mnoho znamenati v oficielní podpoře hospodářského vývoje a v podpoře hospodářské expanse v zahraničí zvláště; dnes vadí mu nedostatek kompetence, malá pružnost a co hlavního: naprostý nezáměr veřejnosti o jeho jednání. Je příliš velkým a rozmanitě složeným tělesem, než aby mohl imponovati tak, jako odborná komise Britům; okolnost pak, že s některou předlohou zápasí kolik let (na př. hned otázka zajišťování vývozních úvěrů a státní garancie při nich) mu přirozeně vážnosti nepřidá. Ostatně nenese sám viny na svém osudu?*

Zmíněný problém pojišťování vývozních úvěrů a s ním spojený problém garantování těchto pojistek státem do určité výše považováno je v určitých kruzích za nejdůležitější úkol státu v podpoře exportu. Generální sekretář pražské obchodní komory Dr. Frant. Samík, jako poslanec ne právě příliš dávno prohlásil v Národním shromáždění, že problém ten je sice z nejdůležitějších prostředků k povznesení zahraničního obchodu, bez něhož se v pravdě nedá nic dělat, varuje však stát před tím, aby přebíral na sebe riziko za tyto úvěry. V cizině zařízení, byť i z iniciativy soukromé funguje již velmi dávno a musíme říci, že tam bylo vyvoláno vždy v pravý čas; v Chicagu v USA již od r. 1921, ve Francii od r. 1923, pak ve Velké Británii a Německu za intervence státu.** U nás první vážné diskuse k problému

* Hospodářskému parlamentarismu u nás věnoval jsem delší studii v Hospodářském archivu, ročník VII. (1928) číslo 1–10.

** Srov. mou přednášku v České společnosti národohospodářské: »Problémy československé hospodářské expanzivity«, Praha 1929, str. 7.

datují se kol roku 1925, nepřehlídžeje k časopiseckým zprávám, které otázkou zabývaly se přirozeně již dříve; prvotní stanovisko kompetentních kruhů bylo hodně odmítavé a ještě dnes, vzdor všem zkušenostem ciziny, na otázku pohlíženo s nedůvěrou. Osnova příslušného zákona o státní garancii, jak je v nynější době projednávána Poradním sborem pro otázky hospodářské, nezdá se býti vývozcům dosti hybnou, neboť vylučuje vůbec garancii na dodávky soukromníkům (má platiti pouze pro dodávky cizím státům, nebo jejich veřejným podnikům a ústavům). Pro soukromníky má platiti jen v případech zcela výjimečných, kdy vázána by byla na přísné kartely. Exportéři se právem domnívají, že kartely by byly toho druhu, že garancie by byla zcela illusorní, a že by jim vlastně nebylo pomůženo v boji proti konkurenci cizí, zvláště takové, jež pracuje s garanciami mnohem liberálněji povolovanými. Vyslovují také obavu, že by byla na prospěch jen několika firem, které na kompetentních místech se těší zvláštní důvěře a že asi prakse dojde potom ke stejným zkušenostem, jako došla na př. již v Dánsku. Exportéři se domnívali, že osnova bude na tolik pružná, aby jim pomáhala při penetraci na cizí trhy, na nichž nejsme dosud valně exponováni, v dnešní formě je jim však nežádoucí a odtud ta poměrná lhostejnost, kterou po všech nezdarech, jimž v minulých letech byli vydáni, nutno omluviti.

Vývozce náš právě pro vřilou závislost na prostřednictví hamburském a vídeňském má postavení mnohem obtížnější, uče se prvým samostatným krokům. Sledujeme-li jaké významné podpory se strany státu dostává se neporovnatelně zkušenějším vývozcům ve Velké Britanii, USA, Francii, Německu a jinde, musíme se opravdu svrchovaně diviti, dosáhl-li náš vývozce bez jakékoliv pomoci posice tak významné. Musíme věřiti, že i situace byla mu mimořádně příznivá a r. 1929 dává nám za pravdu; vývozce proti daleko silnější konkurenci cizí sám již nestačí a zřejmě potřebuje aspoň takovou podporu a pomoc, jaké se dostává každému vývozcovi cizímu. V úřednických vrstvách, myslím, panuje do jisté míry přesvědčení, že podpora oficiální nemohla by nikdy jíti do té hloubky, aby vývozci byla opravdu užitečná a nemůže-li již býti dosti účinná, pak je vůbec zbytečná. Vývozci sami vzhledem ke zkušenostem předválečným s někdejšími zařízeními na podporu vývozu sami o plán oficiální podpory málo dbali a docházejí-li k němu dnes, je to především proto, že mají před očima příliš lákavé vzory cizí. Kompetenčně podpora hospodářské expanse, tudíž i zahraničního obchodu prováděna je u nás jak ministerstvem obchodu, tak ministerstvem zahraničních věcí. V prvém speciální oddělení II/D výhradně zabývá se péčí o zvelebení zahraničního obchodu a hospodaření úvěrem na zvelebení vývozu, hospodářským zpravodajstvím a hospodářskou propagací v cizině, organisováním čl. účasti na cizozemských veletrzích a výstavách obchodního rázu, záležitostmi čl. obchodních komor v cizině, součinností při organisaci služby konsulární, členstvím v mezinárodních uniích obchodně politického rázu a obchodně politickým archivem. Zhruba je to vše, kam stát aktivně může zasáhnouti a kdyby v rámci tom byl zbudován náležitý program a přirozeně kdyby byl příslušně fundován, pak již dnes na vývozu výsledky toho musily by býti patrný. Nesmíme zapomínati, že s úkolem tohoto oddělení kryje se do značné míry i úkol IV. (národohospodářské) sekce ministerstva zahraničních věcí — národohospodářské zákonodárství domácí i cizí, činnost všech národohospodářských institucí domácích, mezinárodních i cizích s hlavním zřetelem na domácí zájmy; přehled domácího i zahraničního tisku v tomto oboru, obchodní zpravodajství a hospodářské otázky rázu všeobecného, zahrnuje v to věci vystěhovalecké, podpora a propagace domácího výstavnictví za hranicemi atd. — a spojenými silami, že daly by se docílití podivuhodné věci. Zatím však na př. naše zahraniční zpravodajství hospodářské jest od roku 1923 ve stavu reorganisace, která dodnes není skončena a která v důsledku toho bude velmi důkladná. Ale i ta se v jistých kruzích bagatelizuje s poukazem na fakt, že velké naše firmy nebo společnosti mají vlastní zpravodaje a hlavně, že úřední aparát na tuto činnost nedostačuje. Bylo by bláhové dovolávati se vzoru Spojených států, Francie nebo jiného z velkých států; zpravodajství do takových detailů bylo by pro nás příliš drahým luxusem, přes to však právě ty široké vrstvy našeho obchodnictva, které chceme pro export vychovati, mají svrchovaně zapotřebí této pomocné ruky, aby na cizí trh naučily se strážlivěji dívati. Ve většině případů poukazuje se na to, že problém zahra-

ničního zpravodajství hospodářského není tak problémem akvizičním, jako spíše distribučním. Snad je tu obava před větší zodpovědností úřadů vůči těm, kteří mají být informováni, ale vhodným ústředním distribučním mohla by i tato překážka být snadno odstraněna. Kdo měl příležitost sám poznati co v exportu znamená každá zpráva k určitému trhu se vztahující, ten stěží bral by v pochybu cenu tohoto zpravodajství oficiálního. Z příkladů a zkušeností cizích vidíme zřejmě, že právě na tuto zpravodajskou činnost kladen je zvláštní důraz a ona že je nejdůležitějším úkolem zahraničních úřadů zastupitelských. Rozhodně by musila být speciálně přizpůsobena našim potřebám a vystříhati se bezduchých překladů hospodářských rubrik cizího tisku. Musilo by mít pružnost a švih, hlavně aby naše vývozce informovalo včas o těch věcech, o nichž v tisku pravidlem zmínka nebývá.*

Bylo by ostatně zapotřebí uvést v náležitou harmonii všechny pomocné prostředky, aby vzájemně se doplňující představovaly ono maximum, jež by bylo pevným podkladem expanse. Oficiální propaganda hospodářská je bezcenná je-li příležitostná a osamocená; prozrazuje jedině bezplánovitost, která se mstí — vždyť dosti dobře, ač ne bez překážek, lze všechny složky podpory namítnuti jedním směrem a pak výsledky musí být v krátké době patrný. Právě však proti běžnému názoru mezinárodní výstavy nezdarují se mi dosti vhodným forem, neboť pozornost obecnstva příliš rozptylují. Propagační turné určitého artiklu, pečlivě připravené, přineslo by nám mnohem hmatatelnější prospěch, než několik výstavních diplomů a medailí. Bylo by ovšem zapotřebí rozvésti úkol takového expansivního útoku, o tom se však spíš mlčí, neboť je to úkolem hospodářských strategiů a hospodářských diplomatů.

V poslední době došlo několikrát, dokonce i s místa nejkompetentnějšího, k rozvinutí programu exportní podpory projektem exportního ústavu, který podle vzorů cizích a přece zase podle potřeb našich měl by splniti to, co vývoz dnes od vlády očekává. Projekt není nový a kdysi se už i u nás o něm horlivě debatovalo, hlavně o tom, má-li vzejíti z iniciativy soukromé či státní. Podle jedněch patronace státu odcizila by ho naprosto potřebám praxe, podle druhých však vývozní kruhy nejsou opět s to, aby v život vyvolaly ústav dostatečně zajištěný a nad to i patričně vlivný. U nás ovšem všechna bída je v tom, že úřední knihy jsou tak příkře a nesmiřitelně odděleny od hospodářské praxe; naproti tomu tento exportní ústav by musil být skutečným domem služby, několikanásobně než dnes instituce, které snad vývozu slouží. Možno říci, že je dnes všeobecným přáním, aby roztržitá služba k podpoře vývozu u tolika institucí byla sloučena v jediném přirozeném středisku. Jsou prý tu jakési překážky osobní, ale běda státníku, který se jich leká, překážky věcné, ale ty nikdo nebere vážně. Určitý návrh doporučuje nejprve malé ústředí, které by podle poměrů mohlo růsti, kdyby ovšem mělo dosti vzduchu, vláhy a slunce a to právě v tak malých a odvislých poměrech nebývá. Nevím, proč se báti přímé iniciativy vládní, když už kde který stát nás předhonil. Ovšem jedna věc nesměla by být opomenuta; ne úřad, nýbrž dům služby, v němž by se neúřadovalo, nýbrž který by koncentroval všechny žilky a nervy hospodářských styků Československa se zahraničím.

Ať už tím, či oním způsobem, vláda problém podpory vývozu řešiti musí; čím dříve, tím lépe pro export, ale i pro ni. Je pravda sice, že kdekdo obrací se na stát apelem o podporu, tisk to dokonce již několikrát vytknul; v případě podpory vývozu je však situace zcela jiná. Export je naší otázkou existenční a bez aktivní obchodní bilance jsme odsouzeni k zániku; je proto svrchovaně na čase věnovati všemnu pozornost sice opatrnému, ale rychlému řešení této podpory, neboť beztak bude již dosti svízelné pro nás doháněti státy druhé. Exportu našemu je ovšem zapotřebí podpory účinné; než polovičatý program, raději žádný a proto ten poměrně malý zájem vlastních kruhů exportních, lekajících se prudkého rozběhu, který by stačil jen na polovici cesty. Bez zření k velkolepým stavbám druhých, můžeme přece i pro sebe vytvořiti vhodné ústředí, pod jehož aegidou mohl by se náš vývoz dodělati nových a bohdá i trvalejších úspěchů.

* Podrobněji o hospodářském zpravodajství v mé knížce: »Obchodní attaché a konsulární korespondence«. Česká společnost národohospodářská, Praha 1925.